

HLA ANTIGENY

IMUNOLOGIE
TRANSPLANTACÍ

praktikum č. 11

Major histocompatibility complex (MHC)

Human leukocyte antigens (HLA)

soubor 40-50 genů seřazených v úseku DNA
na chromozomu 6

hlavní histokompatibilní komplex (MHC) se u lidí
nazývá HLA (human leukocyte antigens)

MHC

(major histocompatibility complex)

soubor molekul zodpovědných za odvržení
transplantované tkáně nebo orgánu
(odtud název)

**hlavní úloha MHC spočívá v prezentaci
antigenů T lymfocytům**

MHC u člověka →
HLA (human leukocyte antigen)

STRUKTURA MOLEKUL MHC

prostorová struktura MHC I. a II. třídy je podobná

MHC I. třídy

těžký řetězec α nekovalentně spojen s β 2-mikroglobulinem
(kódovaným mimo MHC oblast)

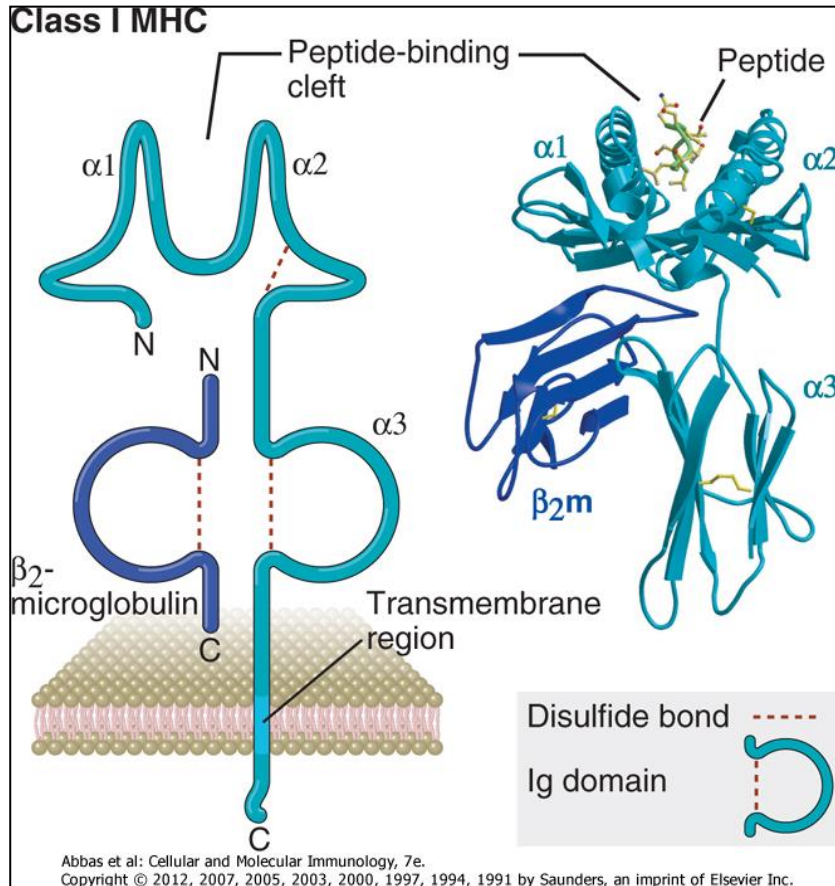
řetězec α tvořen doménami pro vazbu peptidu (α 1, α 2),
doménou podobnou imunoglobulinové doméně (α 3),
transmembránovou a cytoplazmatickou částí

MHC II. třídy

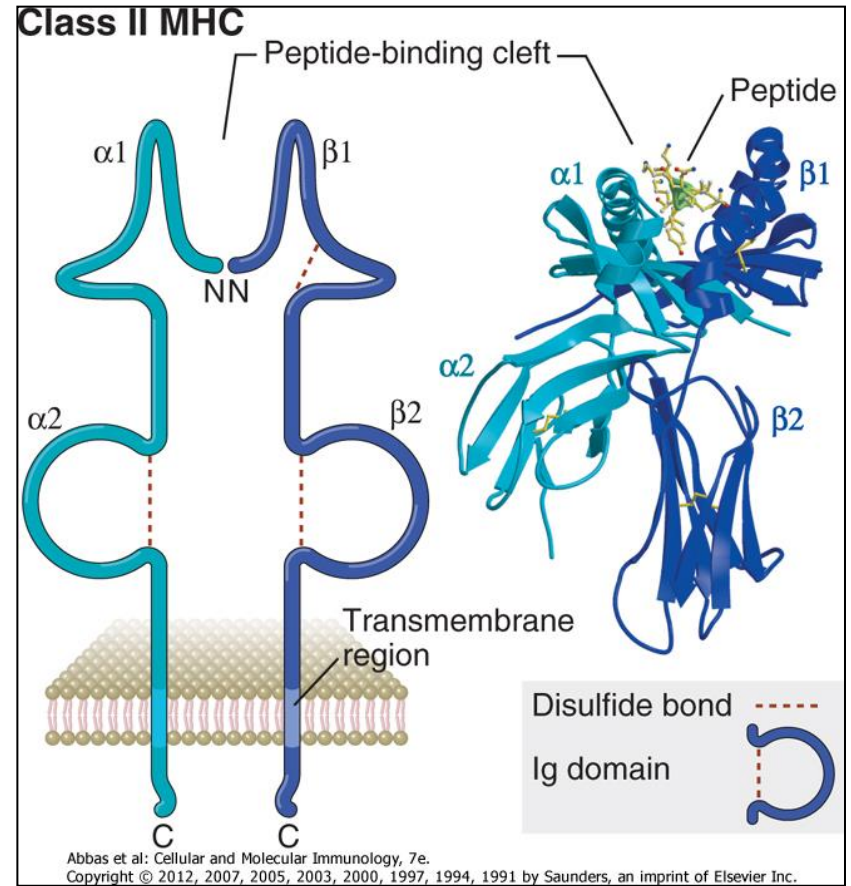
heterodimery 2 těžkých řetězců α a β spojených
nekovalentní vazbou

řetězce tvořeny doménami pro vazbu peptidu (α 1, β 1),
doménami podobnými imunoglobulinové doméně (α 2, β 2),
transmembránovými a cytoplazmatickými částmi

SCHÉMA MHC I

SCHÉMA MHC II

CHARAKTERISTIKA GENŮ MHC

Dvě třídy: **MHC I a MHC II**

MHC I předkládají (presentují) peptidy lymfocytům CD8+

MHC II předkládají (presentují) peptidy lymfocytům CD4+

POLYMORFISMUS

Geny MHC jsou nejpolymorfnějšími geny v genomu
(cca 500 alel HLA)

KODOMINANTNÍ EXPRESE

Každý jedinec má dvě alely (od obou rodičů); označují se
číslicemi (např. HLA-A2, HLA-B5, HLA-DR3 ...)

soubor MHC alel na chromosomu se nazývá

haplotyp

CHARAKTERISTIKA GENŮ MHC

dvě třídy: **MHC I a MHC II**

klasické MHC glykoproteiny I. třídy

3 IZOTYPY → HLA-A, HLA-B, HLA-C

neklasické MHC glykoproteiny I. třídy

HLA-E, HLA-F, HLA-G a také CD1

nejsou produkty MHC genů, ale strukturálně a funkčně k nim mají velmi blízko

MHC glykoproteiny II. třídy

3 IZOTYPY → HLA-DR, HLA-DQ, HLA-DP

CHARAKTERISTIKA INTERAKCÍ MEZI MHC A PEPTIDY

MHC molekuly neodlišují peptidy vlastní a cizí

imunnogenost proteinových antigenů je určena schopností buněk předkládajících antigen vytvořit peptidy, které se budou vázat na vlastní molekuly MHC

MHC molekuly vážou v 1 chvíli jeden peptid, ale celkově mohou vázat řadu strukturálně podobných peptidů (x TCR-epitop)

vazba je nekovalentní, ligand je lineární a sestává z 8-11 aminokyselin (MHC I), resp. z 10-30 aminokyselin (MHC II)

T lymfocyty jsou schopny poznávat i lipidové a glykolipidové struktury: je to populace NK-T, která poznává tyto antigeny „neklasickými molekulami MHC“ → CD1

EXPRESE MOLEKUL MHC NA BUŇKÁCH

MHC I třídy jsou přítomny na všech jaderných buňkách (tedy ne na erytrocytech!)

exprese MHC I je na většině buněk zvýšena působením IFN, TNF, LT (tedy při vrozených imunitních reakcích)

MHC II třídy jsou konstitučně přítomny na buňkách imunitního systému (buňky předkládající antigen → dendritické buňky, makrofágy, B-lymfocyty), dále na buňkách endotelových a na epitelu thymu

expresi MHC II na buňkách prezentujících antigen (ne však na neuronech) zvyšuje IFN-g

PŮVOD A ZPRACOVÁNÍ ANTIGENŮ

HLA antigeny I. třídy

prezentuje **cytoplazmatické antigeny**
(peptidové fragmenty proteinů kódovaných infikujícími viry
či intracelulárními parazity, peptidy aberovaných buněk,
např. nádorových, extracelulární antigeny uvolněné do
cytoplazmy a podobně)

proteolytická degradace antigenů v proteasomech

transport peptidů do ER → vazba na molekulu HLA I

komplex HLA I s antigenem přes Golgiho systém exocytózou
na povrch buňky

PŮVOD A ZPRACOVÁNÍ ANTIGENŮ

HLA antigeny II. třídy

prezentuje pohlcené **extracelulární peptidy**
(mikrobiální antigeny)

proteolytická degradace proteinů v endosomech
a lysozomech

molekula HLA II v ER zablokována pro vazbu peptidu,
transportována přes Golgiho systém do
endosomu/lysosomu

vazebná část HLA II molekuly v endosomu/lysosomu
uvolněna → navázání peptidu a transport exocytózou
na povrch buňky

PREZENTACE ANTIGENŮ LYMFOCYTŮM T

T-lymfocyty poznávají antigeny pouze ve formě peptidových fragmentů vázaných na MHC glykoproteinech I. nebo II. třídy (tzv. fenomén MHC-restrikce)

MHC I. třídy

prezentace antigenů
cytotoxickým T lymfocytům CD8+

MHC II. třídy

prezentace antigenů
pomocným T lymfocytům CD4+

GENETIKA HLA

HLA systém je na krátkém raménku 6. chromozomu
soubor MHC genů na 1 chromosomu se nazývá haplotyp

nízká míra rekombinace mezi geny na jednotlivých lokusech →
určité kombinace se vyskytují častěji než by odpovídalo volné
kombinovatelnosti alel = vazebná nerovnováha

kodominantní exprese

každý jedinec má dvě alely (2 haplotypy) → jeden
od každého z rodičů

vysoká míra polymorfizmu

geny MHC jsou nejpolymorfnějšími geny v genomu
je obtížné najít 2 jedince s plnou shodou MHC genů

HLA TYPIZACE

stanovení HLA výbavy konkrétního jedince

serologické techniky – stanovení antigenu
(HLA-A2)

mikrolymfocytotoxický test

HLA I. třídy (na ústupu)

cross-match test

screening anti-HLA protilátek

relativně rychlá a levná

molekulárně genetické metody – určení alely
(HLA-A*0201)

sekvenčně specifická PCR, hybridizace specifických sond,
sekvenace

vyšší přesnost a spolehlivost typizace

nízké (HLA-DR*03) nebo vysoké (HLA-DR*0302) rozlišení

vyšší náklady

KLINICKÉ VYUŽITÍ HLA TYPIZACE

asociace molekul HLA systému s chorobami

transplantologie

ASOCIACE MOLEKUL HLA SYSTÉMU S CHOROBAMI

choroby s imunologickou patogenezí
(např. revmatoidní artritida, juvenilní diabetes, celiakie a další)

choroby s etiopatogenezí nejasnou
(m. Bechtěrev, psoriasis vulgaris)

choroby, u nichž se imunopatogenetický mechanismus
neuplatňuje
(narkolepsie, idiopatická hemochromatóza, adrenogenitální syndrom)

možné příčiny

HLA antigen je znakem přítomnosti defektního genu, který
se nachází v blízkosti HLA (vazebná nerovnováha)

selhání mechanismu negativní selekce autoreaktivních
T lymfocytů

selhání funkce regulačních T lymfocytů

HLA antigeny jsou receptory pro mikroby → fenomén
molekulárního mimikry a zkřížená reaktivita

VZTAH ANTIGENŮ HLA K CHOROBÁM

narkolepsie

HLA-DQ6

M. Bechtěrev

HLA-B27

Celiakie

HLA-DQ2 a HLA-DQ8

juvenilní diabetes mellitus

HLA-DR3/4

revmatoidní arthritida

HLA-DR4

ANKYLOZUJÍCÍ SPONDYLARTRITIS (M. BECHTĚREV)

postižení především muži

začíná obvykle sakroileitidou → postupně postižena celá páteř
dochází k fibrotizaci až osifikaci intervertebrálních kloubů a
ligament (mohou být postiženy i kyčelní a ramenní klouby)
mimokloubní příznaky → iridocyklitida, aortitida

většina pacientů (90%) je HLA-B27 pozitivních (x 3-10%
zdravých; vysoká negativní prediktivní hodnota vyšetření!)
jen u asi 2% HLA-B27 pozitivních pacientů se rozvine AS
obvykle je přítomna hypergamaglobulinémie a zánětlivé
příznaky

CELIAKIE (GLUTENOVÁ ENTEROPATIE)

klasické klinické příznaky

dítě ve věku 4–24 měsíců → zvracení, steatorhea, objemné stolice 1–3x denně, neprospívání, malá postava

v současnosti stále větší počet pacientů diagnostikován ve vyšším věku s **nevýraznými nespecifickými příznaky**
průjmy, úbytek na váze, abdominální dyskomfort, únava, periferní neuropatie, nutriční deficiencie, anemie, osteoporóza, psychické poruchy, infertilita

neléčená celiakie je asociována se vznikem střevního lymfomu!

95% pacientů jsou nositelé **HLA-DQ2 a/nebo HLA-DQ8**
(také 20% zdravé populace; vysoká negativní prediktivní hodnota vyšetření HLA)

CELIAKIE

výskyt autoantiláték

Ize prokázat protilátky proti řadě antigenů
gliadinu
endomysiu hladkého svalstva
tkáňové transglutamináze

za nejspecifičtější je v současné době považováno
vyšetření

**autoantiláték proti tkáňové
transglutamináze (anti-tTG) ve třídě IgA**

IMUNOLOGICKÉ ASPEKTY TRANSFUZE KRVE

transfúze krve představuje nejčastější druh
transplantace v klinické praxi

polysacharidové antigeny krevních skupin
nejdůležitější je systém ABO

proteinové antigeny
nejdůležitější je systém Rh

IMUNOLOGICKÉ ASPEKTY TRANSFUZE KRVE

polysacharidové antigeny

nejdůležitější je systém ABO

antigeny mohou být přítomny i v sekretech a na mnoha epiteliálních a endoteliálních buňkách

základní strukturou ABO antigenů je substance H
(velmi řídce se vyskytuje tzv. bombajský fenotyp → nepřítomnost H-substance)

protilátky proti polysacharidovým antigenům krevních skupin → isohemaglutininy

vyskytují se přirozeně → **zejména ve třídě IgM**

PŘIROZENÉ ISOHEMAGLUTININY (IgM)

krvní skupina A → isohemaglutininy anti-B

krvní skupina B → isohemaglutininy anti-A

krvní skupina 0 → isohemaglutininy anti-A, anti-B

krvní skupina AB → isohemaglutininy anti-A ani anti-B
nejsou přítomny

křížová zkouška (cross-match test)
sérum příjemce + erytrocyty dárce

TRANSFUSE KRVE

system krevních skupin AB0

O: ceramid-Glu-Gal-GalNAc-Gal
|
Fuc

|
A: ceramid-Glu-Gal-GalNAc-Gal-**GalNAc**
|
Fuc

B: ceramid-Glu-Gal-GalNAc-Gal-**Gal**
|
Fuc

IMUNOLOGICKÉ ASPEKTY TRANSFUZE KRVE

proteinové antigeny

nejdůležitější je systém Rh

Rh faktor je pojmenován podle makaků *Macaca mulatta* (anglicky Rhesus Macaque), u kterých jej Landsteiner a Wiener objevili

Rh faktor je zapříčiněn skupinou zhruba 40 antigenů, ale nejvýznačnějších je pět antigenů uložených na třech genech → nejdůležitější je antigen D

protilátky proti antigenu D se vyskytují až po antigenní stimulaci → **podstatné zejména ve třídě IgG**

MALÉ KREVNÍ SKUPINY

system MNS

silně glykosylované proteiny (glycophoriny) nesou antigeny
M, N, S, s
protilátky IgG i IgM (podle cílového antigenu)

system Duffy

glykoprotein, nejvýznamnější antigeny jsou Fy^a a Fy^b
protilátky IgG

system Kell

glykoprotein, nejvýznamnější je K antigen
protilátky IgG
třetí nejčastější příčina hemolytické reakce novorozenců

system Lewis

antigeny Le^a a Le^b jsou součástí antigenů ABO systému
protilátky IgM

INKOMPATIBILITA V RH SYSTÉMU MEZI MATKOU A PLODEM

sensitizace Rh- matek plodem Rh+

v následné graviditě IgG anti-Rh protilátky přestupují
přes placentu

hemolytický účinek

Komplementový systém, fagocyty, NK buňky →
erythroblastosis fetalis

diagnostika → Coombsův antiglobulinový test (přímý,
nepřímý)

profylaxe → anti Rh sérum do 72 hodin po porodu nebo
abortu

TRANSFÚZE KRVE

komplikace

po převodu krve neslučitelné v systému ABO dochází k hemolytické reakci, která je způsobena intravaskulární destrukcí červených krvinek protilátkami příjemce

příznaky

bolesti na hrudi, v zádech, dušnost, neklid, horečka s třesavkou, zvracení, hypotenze, šokový stav. Přežije-li nemocný šokový stav, objeví se do 24 hod. žloutenka, selhání ledvin, krvácení z diseminované intravaskulární koagulace, trombocytopenie a fibrinolýzy

TRANSFÚZE KRVE

komplikace na imunologickém podkladě

reakce vyvolané protilátkami proti leukocytům a trombocytům

asi u 1/3 nemocných s těmito protilátkami po opakovaných transfuzích

do 3 hodin po převodu se mohou rozvinout příznaky (horečka, třesavka, zimnice, bolesti hlavy, zrudnutí, tlak na hrudi, kašel)

alergické reakce → kopřivka, laryngospasmus

anafylaktoidní reakce → anti-IgA protilátky

aloimunizace

TRANSFÚZÍ INDUKOVANÁ GVHR

podané lymfocyty obsažené v transfuzním přípravku mohou u imunokompromitovaných pacientů nebo při příbuzenské transfuzi uniknout imunitnímu dohledu příjemce a následně reagovat na antigeny příjemce a projít klonální expanzí a tvořit protilátky proti příjemci

může být způsobena podáním neozářené krve imunodeficitnímu pacientovi (např. T-buněčný primární imunodeficiency, leukémie) → terapeuticky prakticky nezvládnutelná

imunokompromitovaným pacientům nutné podávat ozářené transfuzní přípravky (deleukotizace není dostatečně efektivní)

TRANSPLANTACE

přenosy tkání nebo orgánů
nahrazují nefunkční tkáň nebo orgán příjemce zdravým
ekvivalentem

typy transplantací

dle příjemce → autogenní (přenos z téhož jedince),
isogenní (přenos z monogenního jedince –
jednovaječného dvojčete), alogenní (přenos z jiného
jedince téhož druhu), xenogenní (přenos z jedince jiného
druhu)

dle štěpu → orgánové/tkáňové

zásadní úloha imunitních pochodů → význam MHC

rejekce (odvržení, odhojení) štěpu

reakce štěpu proti hostiteli (Graft Versus Host Reaction)

HLA A TRANSPLANTACE

**shoda mezi dárcelem a příjemcem štěpu v HLA
znacích**

snížení výskytu komplikací

vyšší úspěšnost transplantací

delší přežívání pacientů i transplantátů

zvýšení kvality života pacientů po transplantaci

**imunitně zprostředkované komplikace
transplantace**

rejekce štěpu

reakce štěpu proti hostiteli (GvHD)

TRANSPLANTACE VYŠETŘENÍ PŘÍJEMCE ŠTĚPU

určení krevní skupiny AB0

typizace HLA I (A, B, C) a HLA II (DR, DQ) třídy

přítomnost autoprotilátek

preformované aloprotilátky

crossmatching

kultivace směsi lymfocytů

TYPIZACE HLA

typizace HLA I (A, B, C), HLA II (DR, DQ)

transplantace ledvin (A, B, DR → nízké rozlišení)

HSCT (A, B, C, DR, DQ → vysoké rozlišení)

SEROLOGICKÉ METODY

lymfocytotoxický test

reakce protilátek s antigenními determinantami na povrchu lymfocytů

(jamky mikrotitračních destiček s různými protilátkami proti HLA –
přidání lymfocytů – tvorba imunokomplexů – aktivace komplementu
– lýza buněk – barvení – odlišení živých a mrtvých buněk)

MOLEKULÁRNĚ GENETICKÁ TYPIZACE

PCR

PREFORMOVANÉ ALOPROTILÁTKY

screening výskytu preformovaných anti-HLA protilátek
(porody, transfúze, transplantace)

zejména protilátky IgG anti-HLA I. třídy mohou být
spojeny s rizikem hyperakutní rejekce

vlastní stanovení se provádí testováním séra za využití
buněčného panelu několika desítek buněk, jenž mají
známé HLA antigeny

testování probíhá pomocí lymfocytotoxického cross-
match testu nebo pomocí metody ELISA či průtokové
cytometrie (výrazně citlivější cross-match test)

CROSS MATCH TEST

po nalezení vhodného dárce testuje, zda pacient nemá protilátky specificky reagující s buňkami dárce

sérum příjemce + lymfocyty dárce

cytotoxický test či průtoková cytometrie

TRANSPLANTACE

rejekce štěpu

rejekce hyperakutní

rozvoj během minut

protilátky proti ABO nebo preformované protilátky
proti HLA antigenům

rejekce akutní

po prvním týdnu

je způsobena efektorovými lymfocyty T příjemce,
namířenými proti HLA antigenům dárce, a protilátkami

rejekce chronická

asi po půl roce

reakce pozdní přecitlivělosti, vedoucí k fibróze, poškození cév
a ztrátě funkce štěpu

imunosupresivní léčba

TRANSPLANTACE HEMATOPOETICKÝCH BUNĚK

užívá se buď kostní dřeň nebo izolované periferní CD34+
kmenové buňky

cílem je osídlit dřeň příjemce kmenovými buňkami dárce
s následnou obnovou krvetvorby

nutnost HLA typizace s vysokým rozlišením – požadována
co největší shoda v HLA systému

INDIKACE

maligní nádory

(leukémie, lymfomy, vybrané solidní tumory - neuroblastom)

selhání kostní dřeně
(aplastická anémie)

závažné primární imunodeficity

REAKCE ŠTĚPU PROTI HOSTITELI

(GRAFT VERSUS HOST REACTION, GVHR)

transplantace kmenových buněk

T lymfocyty ve štěpu dřeně rozeznávají tkáňové antigeny příjemce jako cizorodé

transplantace solidních orgánů

T lymfocyty v transplantátu (např. játra) není možné dobře vymýt – cílovým orgánem GvHD je kostní dřeň

klinické příznaky

makulopapulární exantém, generalizovaná erythrodermie, puchýře, deskvamace

hepatopatie, zvýšení koncentrace bilirubinu v séru
průjem, velké bolesti břicha, ileus

REAKCE ŠTĚPU PROTI LEUKÉMII

(GRAFT VERSUS LEUKEMIA, GVL)

reaktivita dárcovských T lymfocytů přenesených společně s kmenovými buňkami vůči zbytkovým leukemickým buňkám příjemce

příjemce je v imunosupresi → spojeno vždy i s GvHD

suspenze kmenových buněk bez T lymfocytů + injekce malého množství T lymfocytů dárce

(T lymfocyty vzniklé z nové kostní dřeně prochází thymovou výchovou)

IMUNOSUPRESIVNÍ LÉČBA

indikována především u autoimunitních chorob, vaskulitid, a u pacientů po transplantacích

výjimečně používána u těžkých alergických chorob nebo u onemocnění způsobených nadměrnou aktivací T-lymfocytů (psoriáza)

léčba vždy vede k sekundárnímu imunodeficitu - náchylnosti k infekcím a častějšímu výskytu malignit, zejména lymfatického systému
ke snížení výskytu vedlejších reakcí se obvykle používá kombinovaná léčba

MECHANISMUS ÚČINKU		IMUNOSUPRESIVUM
ovlivnění genové exprese		glukokortikoidy
ovlivnění metabolismu DNA	alkylační agens	cyklofosfamid
	inhibice syntézy purinů	azathiorin, kladribin, mykofenolát
	inhibice syntézy pyrimidinů	leflunomid, teriflunomid
	antifolika	metotrexát
vazba na imunofiliny	kalcineuronové inhibitory	cyklosporin, takrolimus, pimekrolimus
	inhibitory mTOR	sirolimus, everolimus
kinázové inhibitory		nintedanib, tofacitinib, baricitinib
imunoglobuliny	polyklonální	IVIG, anti-thymocytární globulin
	monoklonální	viz následující slide
fúzní proteiny a analoga cytokinů		abatacept, belatacept, etanercept
analoga cytokinů		anakinra
další		apremilast, fingolimod, pirfenidon, talidomid, lenalidomid, pomalidomid

PŘEHLED MONOKLONÁLNÍCH PROTILÁTEK REGISTROVANÝCH V ČR JAKO IMUNOSUPRESIVA

MONOKLONÁLNÍ PROTILÁTKY		POUŽITÉ V KLINICKÉ PRAXI
infliximab	anti-TNFα	revmatoidní a psoriatická artritida, psoriáza, Crohnova choroba, ulcerózní kolitida, ankylozující spondylartritida
rituximab	anti-CD20	revmatoidní artritida, mikroskopická polyangiitida a granulomatóza s polyangiitidou
natalizumab	anti-alfa-4-integrin	roztroušená skleróza
brodalumab	anti-IL-17	psoriáza
ekulizumab	anti-C5	paroxysmální noční hemoglobinurie, atypický hemolytickoureemický syndrom, myasthenia gravis
tocilizumab	anti-IL-6	revmatoidní a juvenilní idiopatická artritida
kanakinumab	anti-IL1β	syndromy periodických horeček, Stillova choroba a dnava artritida
další monoklonální protilátky registrované v ČR jako imunosupresiva		adalimumab, alemtuzumab, basiliximab, belimumab, brodalumab, certolizumab pegol, ekulizumab, golimumab, guselkumab, ixekizumab, okrelizumab, sarilumab, sekukinumab, ustekinumab, vedolizumab

GLUKOKORTIKOIDY jako imunosupresiva

imunosupresivně působí především dávky 0,5-1 mg Prednisonu/kg/den → udržovací dávka bývá u dospělých 5-10 mg Prednisonu/den

mechanismy účinky

snížená produkce cytokinů (IL-1, TNF- α , IL-2)
snížení exprese adhezivních molekul
inhibice exprese HLA antigenů II. třídy
inhibice fosfolipázy A₂ v granulocytech → blok tvorby metabolitů kyseliny arachidonové

Vedlejší nežádoucí činky → redistribuce tuku, vznik vředové choroby, steroidní diabetes, hypertenze, poruchy růstu dětí, hypokalémie, osteoporóza, katarakta, psychózy a další

IVIG V LÉČBĚ AUTOIMUNITNÍCH CHOROB A VASKULITID

léčba je někdy vysoce účinná → nelze však predikovat u kterého konkrétního pacienta

vysoké náklady na léčbu

jednoznačnou indikací je prevence koronárních aneurysmat u Kawasakiho choroby

možné mechanismy

blokáda Fc-receptorů na fagocytujících buňkách
inhibice tvorby protilátek včetně autoprotilátek
přítomnost anti-idiotypových protilátek
inhibice aktivace komplementového systému